

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1992

VILNIUS 1994

INSTITUT FÜR LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1992

VILNIUS 1994

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ ЛИТВЫ

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

Год 1992

ВИЛЬНЮС ИЗДАТЕЛЬСТВО НАУКИ И ЭНЦИКЛОПЕДИИ 1994

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1992 metai

VILNIUS . MOKSLO IR ENCIKLOPEDIJŲ LEIDYKLA 1994

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė komisija:

V. MERKYS (pirm.), A. TYLA (pirm. pavaduotojas), A. EIDINTAS, V. KAZAKEVIČIUS,
V. MILIUS, L. MULEVICIUS I, G. RUDIS, R. STRAZDŪNAITĖ (sekretorė)

Redakcijos adresas:
T. Kosciuškos 30, 2600 Vilnius

Išleista pagal Lietuvos istorijos instituto užsakymą

STRAIPSNIAI IR PRANEŠIMAI

ANGELE VYSNIAUSKAITE

LIETUVIŲ PIRŠLYBOS: APEIGŲ STRUKTŪRA, PRASMĖ IR RAIDA

Sudaryti tikslią, visa apimančią vestuvių papročių ir apeigų schemą gana keblu dėl įvairių priežasčių: pirmiausia, reikia turėti galvoje gana ilgą lietuvių vestuvių papročių raidą nuo XVI a. iki mūsų dienų (tiek leidžia aprėpti paliudijimai), kita vertus, gausu lokalinių variantų, besiskiriančių ne tik terminija, bet ir kai kurių apeigų vieta bei laiku bendrajame rituale. Piršlybos — pirmoji, parengiamoji lietuvių vestuvių papročių ciklo dalis, visuma apeigų, kuriomis merginos ir vaikinai — jaunikio šalys susitaria dėl vedybų. Dabar vartojamas literatūrinis piršlybų terminas greičiausiai yra išvestinis iš žodžių *piršti*, *piršlys*, atsiradęs vėliau negu XVII a. pirmojoje pusėje: Konstantinas Sirvydas jo dar nėra pažymėjęs šalia tokių žodžių, kaip *piršlys*, *svotas*, *suderėjimas*, arba *sutarmė*, *susižiedavimas*¹. Šio žodžio nėra užfiksavę ir XVII a. pabaigos Mažosios Lietuvos lietuvių vestuves aprašę autoriai: ragainiškis protestantų kunigas Teodoras Lepneris (Lepner)² ir įsrutiškis Motiejus Pretorius (Praetorius)³. Dzūkijoje dar XX a. pirmaisiais dešimtmečiais piršlybas vadino *svotais*, *svocijā* (LTR 1404/1 Daugai), *svótavimu* (ES 62/26 Azierkai); sakė „važiuoja svótautis“, „važiuoja į svotus“. Žemaičiai piršlybas vadino *zalėtomis*, o piršlį ir vaikiną, vykstančius į zalėtas — *zalėtininkais*⁴, nors pagal XIX a. pradžios autorių Jurgį Pabrėžą *zaliėtos*⁵ — tai galutinis jaunųjų susitarimas.

Piršlybų tikslas — vedybų partneriams susipažinti su ekonominėmis santuokos sąlygomis ir aptarti jas; merginos pusė susipažįsta su vaikinai namais, vaikinai pusė užsitikrina (išsidera) pageidaujama merginos atsiėstinį turtą — dalį, pasogą. Dėl kraičio — audinių, drabužių, patalynės — nesiderama: kiekvienos tekuolės garbės reikalas prisirengti jo kuo daugiau. Jeigu šalių žodinis sandėris patvirtinamas raštu, tai merginos kraičio sudėtis taip pat įrašoma.

Galima skirti keletą piršlybų etapų, apibūdinamų savais vardais. Pirmasis — vaikinai pastangos susipažinti su nusižiūrėta mergina, patirti jos nuomonę, sužinoti, ar teigiamai būtų priimtas oficialus pasipiršimas. Tai pažintinis, stebėjimo, o jeigu tai vyko turgaus ar parapijos atlaidų proga miestelio užėjoje, kur vaikinai stengėsi merginą su jos draugėmis pavaišinti, — *savedybų*⁶, *sugertuvių*⁷ etapas. Negalėdamas su mergina susitikti, o ypač stengdamasis patirti jos tėvų nuomonę dėl būsimo pasi-

piršimo, vaikas siųsdavo paties pasirinktą asmenį *atklausais*. Atsiklausėjas galėjo būti būsimasis piršlys ar šiaip abiem pusėms pažįstamas asmuo: tiek vyras, tiek moteris. Matyt, senovėje jau pats žmonos ieškojimas naujai šeimai sukurti laikytas sakraliniu aktu. Vaikino ar jo tėvų įgaliotas asmuo atlikti šį aktą jautė savo ypatingą paskirtį ir atsakomybę. Atsiklausėjo misiją XVII a. ženklino ant lazdyno rykštės iškeltas rūtų vainikas⁸, o XX a. pradžios Dzūkijos kaime — išmarginta lazda, kuria pasiramsčiuodamas, kad visi matytų, atsiklausėjas žingsniuodavo kaimo gatve⁹. O švenčionėliškos atsiklausėjos, jėjusios pirkion, netardamos žodžio, pastvėrusios nuo krosnies žarsteklį, ant jo nušuoliuodavo iki stalo. Tik tada sveikinosi, pagarbindamos Jėzų Kristų. Gal taip imitavo piršlių atjojimą? Atsiklausėją nebūtinai vaišino, nors šiaurės Lietuvoje, pasak Juozo Šliavo, „jei jaunikis buvo pageidaujamas, tulkininkė (atsiklausėją. — A. V.) vaišindavo, kartais duodavo dovanų: dešrą, linų grįžtę“¹⁰. XX a. pirmaisiais dešimtmečiais atklausų paprotys nunyko: emė važiuoti svotautis be išankstinio pranešimo. Žemaitijoje šiuo atveju piršlys, palikęs jaunikį ant kelio vežime, eidavo teirautis leidimo įvažiuoti kieman: „Jei priims, tai įvažiuos, jei ne — nė kieman nevažiuos“ (ES 83/79 Žibilkai).

Atvykusieji pagal tradiciją dedasi iešką pabėgusios avelės, žaselės, telyčaitės arba norį ką panašaus pirkti. Jų tikslas aiškėja, kai piršlys, išsiėmęs iš kišenės baltą skarelę, užtiesia ją stalo kampa, stato butelį gėrimo, kartais uždengtą nosine, kartais apvainikuotą rūtų vainikėliu ir, atsiklausęs tėvų leidimo, eina kamaron susiieškoti merginos, kad ji „atkimštų“ butelį — nuimtų vainikėlį. Sutikimas gerti piršlio atsivežtą gėrimą — tai oficialių piršlybų pradžia. Vaikinas, kaip ir mergina, yra pasyvūs veikėjai. Derasi piršlys ir merginos tėvai, pasikviečia liudininkais kaimynų — bendruomenės atstovų. Dėl merginos pasogos kartais kietai deramasi: „Per kiaurą naktį šnekėjosi ir lygavo apie pasogą“¹¹. Šis piršlybų etapas vadinamas *derybomis*, *apsėdais*, *santariais*, *sugertuvėmis*. Iš esmės deramasi dėl pasogos, užgerinėjant vienas kitą iki preliminarus susitarimo. Kaip ženklą — pažadą tekėti už peršamo vaikino mergina duoda piršliui ir jaunikiui dovanų: „Sutarus merga rūtą stuomenyje ar skepetoj įduoda vedžiui (jaunikiui. — A. V.) parnešti anytai ženklą“¹², — teigia XIX a. vidurio veliuoniečių vestuvių papročius aprašęs Antanas Juška. Panašiai tvirtinama praėjusio amžiaus biržiečių vestuvių apraše: „Užbaigus derybas, mergina įteikė vaikinui rūtų puokštelę, suvyniotą į stuomenį. Vaikinas turėjo atiduoti tai savo motinai, kad ji sužinotų, jog mergina sutinka tekėti“¹³. Dėmesio vertas nurodymas, kad dovana, kaip sutikimo tekėti simbolis, skiriama ne pačiam jaunikiui, o jo motinai. Tai neabejotinai tolimos praeities matriarchalinių papročių liekana. XVII a., kai pagal to meto šaltinius per pirmuosius tris piršlio atsilankymus merginos namuose šalys derėjosi be jaunikio, sutartuvių dovanas skyrė ne tik piršliui, anytai, bet ir jaunikiui. „Piršlys neša nuotakos ženklą, kuris yra *kwiетка*, t. y. rūtų vainikėlis, nosinė ir juosta. Iš to jaunikis žino esąs jau tikras“¹⁴. Iš dviejų merginos dovanotų rankšluosčių piršlys vieną pasilieka, antrą „atiduoda jaunikio tėvams“¹⁵. Jeigu tuokart mergina ar jos tėvai dar abejoja, piršliams neigiamai ne-

atsako, tai ženklas, kaip teigia Justinas Staugaitis, kad „kitukart dar turi atkelti“¹⁶. Nesutarus piršliams iškart būdavo apmokama už išgertą jų degtinę, o suvalkiečiai pavaišindavo ir juka: „Yra tai ženklas, kad daugiau nepasirodytų“¹⁷.

Nepaisant preliminarus susitarimo ir dovanų, kurias pagal paprotį, tolesnems deryboms iširus, reikia gražinti, XIX a. antrojoje pusėje—XX a. pradžioje piršlybos sutartuvėmis dar nesibaigia, kol merginos šalis nepžiūri jaunikio turto, ūkio. XVII a. šaltiniai šios procedūros nefiksuoja. Galima spėti, kad pasižvalgymas jaunikio namuose, į kuriuos turės būti parvesta mergina, tarp valstiečių ypač išpopuliarėjo panaikinus baudžiavą. Ši struktūrinė piršlybų dalis Lietuvoje vadinama įvairiai: *pražvalgos*, *žvalgytuvės*, *peržiūros*, *padabonys*, *ūkvaizdžiai* ir kt. Seniau susipažinti su ūkiu, į kurį duktė nutekės, ekonomine padėtimi važiuo tėvas, dėdė, merginos brolis, kartais dar kas iš giminaičių, XX a.—jau ir pati mergina. Tikslas—pamatyti trobesius, laukus, gyvulius, javų atsargas aruoduose ir kita. Pasak varėniškių dzūkų, „jei po balkiu nekabės 2—3 paltys lašinių, 2—3 kindžiai (skilandžiai.—A. V.), tai ne gaspadorius“ (ES 62/24 Varėna). Buvę atvejų, kai turtuoliu piršlio išgirtas jaunikis parsivesdavo kaimyno gyvulių, „akėčias į aruodus sudėjęs ir marškomis užtiesęs, ant viršaus grūdus supildavo, kad jų daugiau atrodytų“ (ES 101/54 Utena). Dar XIX a. pradžioje dėl panašių apgaulių per ūkvaizdžius salantiškius žemaičius pamoksluose barė Jurgis Paabrėža¹⁸.

Nesusipratimams tarp susitariančių šalių išvengti jau XIX a. pradžioje Žemaitijoje ne tik bajorai, bet ir valstiečiai per peržvalgas prie liudininkų namuose surašydavo tam tikras sutartis—„ūkvaizdžių raštus“. Štai XIX a. pradžioje žemaičių buitį ir papročius aprašęs Vladimiras Gadonas pastebi: „Dažnai galima matyti lietuviškai rašytas priešjungtuvines sutartis, testamentus, pasižadėjimus ir panašius aktus, kuriuos žemaičių valstiečiai sudarinėja tarpusavyje“¹⁹. „Ūkvaizdžių rašte“ smulkiai surašoma merginos (arba į ūkį ateinančio žento) atsinešami pasogos pinigai, gyvuliai, baldai, ūkio padargai, taip pat kraitis, ir visa tai įvertinama pinigais. Numatomos to turto 1—2 metų naudojimo sąlygos, jei įnešėjas mirytų. Nemaža tokių XIX a. pirmosios pusės ir vėlesnio laikotarpio dokumentų saugo mokslo įstaigos²⁰. Kartais tame pačiame dokumente ar atskirame „aprašų rašte“ priimantysis į savo ūkį marčią ar žentą garantuodavo jų įnešamą turtą, skirdamas jiems tam tikrą savo turto dalį. „Aprašų rašte“ būdavo pažymėta, kad turtas skiriamas „už vainiką“, ir jo vertė paprastai įrašoma dviguba ar net triguba, lyginant su marčios atsineštinio turto verte. Tada, marčia ar žentui net ir netrukus po sutuoktvių mirus, antroji pusė neturėjo teisės nusavinti įneštos pasogos, nesumokėjusi laidavimo „už vainiką“ kainos²¹. XX a. panašias sutartis rašė ir tvirtino notaras. Toks paprotys neabejotinai remiasi senąja lietuvių papročių teise, užfiksuota XVI a. Lietuvos Statute (V skyr. § 1), apie *veno* (mokesčio už vainiką.—A. V.) užrašymo tvarką²²: „Taip pat nustatome, kad kiekvienas šios valstybės gyventojas, kad ir kokios padėties būtų, leisdamas savo dukterį už vyrą ir savo gera valia duodamas jai pasogą, arba išrangą, prieš ją ištekindamas, privalo iš

žento paimti raštą su jo antspaudu ir jo rankos parašu, jeigu moka rašyti, ir su antspaudais gerųjų žmonių, kuriuo raštu jis pasoga [...] dvigubai įkainotų trečdaliu savo dvaro“. Kadangi Lietuvos Statutas reguliavo pirmiausia bajorų teises, o kaip tik Žemaitijoje buvo gausu tokių kilmės bajorų, nors jie, anot Edvardo Gudavičiaus, tebuvo „bajorai su pagaliuku“, vadinasi, tokie patys valstiečiai, tik „vietoje kalavijo teturėjo pagali“²³, tai ir minėti papročiai buvo paplitę Žemaitijoje. Tačiau neabejotina, kad per jaunikio turto peržiūras surašomos sutartys rėmėsi visoje Lietuvoje gyvavusiu žodinio susitarimo, arba „užgėrimo“, papročiu, nes lietuviui per apeiginį užgėrimą duotas žodis visada buvo šventas. Žinomas posakis: „Kas pažadėta, turi būti atitesėta“. Peržvalgas-ūkvaizdžius praktikavo tiksliai pasiturintieji: „Neturtingieji apseidavo be padabonių“²⁴, nes „vargšai susižieduoja iš karto, šiek tiek pasivaišindami“²⁵.

Tolesnė itin reikšminga piršlybų struktūrinė dalis yra po jaunikio turto peržiūrų ir tik retesniais atvejais prieš jas merginos namuose rengiamos ritualinės vaišės, vėlgi įvairiose vietose skirtingai vadinamos: senuosiuose raštuose — *žiedavonės, užgėros, zaliotos, žiedynos, prager-tuvės, didžioji arielka, sanderybos, pragėrai*, literatūrinėje kalboje — *sužadėtuovės, sužieduotuvės*. Išskyrus J. Pabrėžos vartojamą „zaliėtų“ terminą, visi kiti vienaip ar kitaip išreiškia svarbiausią apeigos mintį — tai galutinis jaunųjų susitarimas, pasižadėjimas vienas kitam; kaip sutarties ženklas pasikeičiama dovanomis — žiedais ar jų analogu, ir vedybiniis sandėris patvirtinamas viešu vienas kito užgėrimu, drauge, susiėmus už rankų, pasibučiuojama. Adalberto Becenbergerio (Bezenberger) teigimu, Mažojoje Lietuvoje sužadėtuovės kai kur todėl vadintos *rankpaduotuvėmis*²⁶. A. Juška pabrėžia, kad per sužadėtuves jaunieji gėrimą geria iš vienos taurės²⁷. Valgymas iš vieno dubens tuo pačiu šaukštu, dalijimasis gėrimu — tai simbolinis poros susijungimas, būdingas ir kitiems vestuvių momentams. Lenkų ir kitų tautų, tarp jų ir lietuvių, papročių tyrinėtojo Henriko Bygeleizeno (Biegeleisen) nuomone, „bendras gėrimas, atlikus teisinį aktą, yra būtinas jo reikšmingumui pabrėžti“²⁸. Motiejus Pretorijus, smulkiai aprašęs XVII a. pabaigos Įsruties apylinkių lietuvių sužadėtuvių apeigas, ritualiniam jaunųjų gėrimui su užgėrimu teikia ypatingą reikšmę. Aprašęs jaunojo su piršliu ir palydovais atvykimą bei jaunosios namuose priėmimo apeigas, jaunosios ieškojimą, drauge su pamergėmis uždengtais veidais atvedimą prie stalo ir kitas ceremonijas, autorius pabrėžia, kad jaunieji, truputį alaus nugėrę iš motinos jiems paduotų kaušelių, likutį „lieja kitam į akis. Taip susigeriant įvyksta sužieduotuvės“. Tik tada jaunikis apsupa sužadėtinę dovanojama skara, o ji jam padovanoja skarelę²⁹. Toliau piršlys malda laimina jaunuosius, vaišinamasi, geriama, šokama. „Tai jau užgerta merga ir suderėta, nes nuotaka sužadama geriant“, — vokiškame tekste lietuviškai reziumuoja M. Pretorijus³⁰. Matyt, ritualinis alaus gėrimas per sužadėtuves yra buvusi sena ikirikščioniškosios epochos lietuvių tradicija. Dar XVII a. pirmosios pusės šaltinis, Įsruties apskrities bažnyčių vizitacijos dokumentas „Recessus generalis“ reikalauja, kad vietos dvasininkai kovotų su tokiais neigiamais lietuvių sužadėtu-

vių papročiais kaip bereikalingos išgertuvės per jas, kai apeigas be dvasininko žinios atlieka piršlys, o po sužadėtuvių jaunieji, nesituokę bažnyčioje, pradeda šeimyninį gyvenimą, paskui nereta pora išsiskiria. Nustatomas ir vaišėse leidžiamo išgerti alaus kiekis: „Sužadėtuvėms ne daugiau kaip viena statinė, o vestuvėms leidžiama pasidaryti ir išgerti keturios statinės alaus [. . .], o jei kas įsakymą dėl sužadėtuvių sulaužytų, tebūna nubaustas penkiais lenkiškais floriniais“³¹.

Svarbiausios sužadėtuvių apeigos, kaip tradiciškai suvokto sakralinio akto sąlyga, labiau nepakitusios išliko iki pat XX amžiaus. Tarp jų šios: piršlys atsiklausia merginos motiną, ar leidžia dukterį už šio vaikino. Gavęs teigiamą atsakymą, klausia jaunuosius, ar mergina sutinka tekėti, o vaikinai — ją vesti. Patvirtindami savo žodžius, jaunieji pasikeičia dovanomis — mergina jaunikiui įteikia rūtų puokštelę su nosine ar drobės stuomenyje, jaunikis jai — pinigų ir brangią skarą. Vėlesniais laikais (XIX a.—XX a. pr.) užmaudavo vienas kitam ant piršto savo žiedą, Žemaitijoje mergina jaunikiui dar užrišdavo ant kaklo gražų šaliką. Šios ir panašios dovanos buvo vadinamos *žiedais* („padavė žiedą“) (ES 112/37 Plungė; ES 561/72 Skuodas; ES 621/2 Kretinga), arba *kvietka* (ES 562/49 Rietavas). „Šitokias dovanas,—sako T. Lepneris,—jie supranta kaip ženklą, nes jokių žiedų nevartoja, o per jungtuves vartojamą yra perėmę iš vokiečių“³².

Pasikeitimas dovanomis, rankos padavimas ir viešas pasibučiavimas yra senas indoeuropiečių tautų sužadėtuvių paprotys³³, nes ikirikščioniškais laikais sužadėtuvės ir buvo ne kas kita kaip naminės jungtuvės. Tokias namines jungtuves, kai jaunąją porą „dargi be jokio būtinumo“ sujungė Ragainės apylinkėse paprastas kaimietis, o Vilkyškių dvaro žmonės — Tilžės stalius Leonardas, Martynas Mažvydas primena 1551 m. laiškuose Prūsijos hercogui Albrechtui I³⁴.

Neabejotina, kad žmonių sąmonėje piršlys atlieka senovės žynio funkcijas, o sužadėtuvių ritualai — bendram šeimyniniam gyvenimui įpareigojantį aktą. Kaip tik todėl tiek XVII a., tiek kartais ir XIX a. sužadėtiniai bažnytines jungtuves atidėdavo patogiam vestuves kelti laikui, o po sužadėtuvių jau gyvendavo sutuoktinių gyvenimą³⁵. Analogiški papročiai gyvavo ir kitose Europos tautose³⁶. Aiškindamas sužadėtuvių-zalietų prasmę Katalikų bažnyčios požiūriu, J. Pabrėža pažymi, kad „per padarymą zalietų tikrų randas nejokia artymistė, tarsi saviškystė“³⁷, t. y. užsimezga giminystės santykiai. Ir tuo atveju, jeigu sužadėtiniai vėliau nesusituoktų, jau negali tuoktis su kuriuo nors iš antrosios pusės artimų giminaičių.

Senovėje sužadėtuvės laikytos jaunųjų sutuoktuvėmis. Tai rodo per jas išeinančiam nariui — nuotakai — bendruomenės teikiamos dovanos. M. Pretorijaus liudijimu, XVII a., jauniesiems viens kitą užgėrus apeiginiu gėrimu, „nuotakos brolis ima kaušeljį, deda jį ant lėkštės ir geria į nuotakos sveikatą, išgėręs padeda sesers naudai kokius 6 ar daugiau grašių. Tai daro ir jos draugai“³⁸.

Šią apeigą vadino *ačiavimu*, nes specialia daina iš kiekvieno prašė dovanos ir nuotakos vardu už ją dėkojo. Dar XX a. pradžioje Žemaitijoje ją atlikdavo per *pintuves*, sutuoktuvių išvakarėse, o Suvalkijoje ir

Dzūkijoje — sutuoktvių dienos rytą. Kartais per ačiavimą stambesnę pinigų sumą ar gyvulių prieauglį tik pažada ateityje duoti. Pažado netesėjęs galėjo būti paduotas teisman, ir teismas visada priversdavo atiduoti nuotakai pažadėtą daiktą³⁹. Šiame paprotyje galima išvelgti bendruomenės ir ją palikusio asmens moralinio ir ekonominio konflikto sprendimą.

Įvedus krikščionybę, jau XVI a., kaip liudija to meto šaltiniai, imta reikalauti ne tik iš anksto pranešti parapijos kunigui apie numatytas sužadėtuves, bet ir atlikti Bažnyčios nustatytą santuokos ritualą. Tarp sužadėtuvių ir jungtvių įsiterpė tris sekmadienius iš eilės bažnyčioje po pamokslą skelbiami *užsakai* — vardijamos ketinančios tuoktis poros. Užsakus skelbė tam, kad, atsiradus rimtų kliūčių santuokai, sužadėtiniai nebūtų konfesiškai sujungti. Iškilus nenumatytų kliūčių, vienai kuriai pusei atsisakius per sužadėtuves duoto žodžio, išėitis buvo randama „suverčiant arielkas“ — abi pusės gražina gautas dovanas, be to, apmoka jaunikiui už išgertą per piršlybas jo degtinę (ES 62/3 Latežeris). Šis paprotys, matyt, yra senas: žodį *suversti* išlaidų atlyginimo prasme jau randame Konstantino Sirvydo žodyne⁴⁰. Lietuvos valsčių teismui XIX a. yra nagrinėję nemaža panašių bylų. Štai 1880 m. Veprių teismui Adomas Masalskis skundžia Stalionių, „kad tasai, nors buvo Veprių valsčiaus valdyboje sudaręs tam tikrą sutartį („ūkvaizdžių raštą“. — A. V.), neima savo dukteriai žentu jo brolio, nors Juozas Masalskis beveik kasdien lankė jo dukterį, vaišino ir netgi davė brangių dovanų. Viena iš jų buvo didelė moteriška skara raudonomis gėlėmis“. Ieškovas reikalauja „atlyginti nuostolius, išskyrus vaises“. Teismas įpareigoja atsakovą sumokėti ieškovui 55 rb, o „nuotaka čia pat jam gražino skarą“⁴¹. 1882 m. Raguvos valsčiaus teismas nagrinėjo Adomo Baltušionio ieškinį merginai B., „kuri jį kvietėsi, siulė jam savo ranką ir ūkį, kuriam palaikyti ieškovas parūpinęs šieno už 6 rb, šiaudų už 6 rb ir dirbo pas nuotaką 10 dienų, tris kartus pas ją važiuodamas, išleido 1 rb 50 kp, o ji vėliau nesutiko jo imti už vyrą“. Ieškovas pareikalavo 17 rb baudos. Teismas priteisė iš atsakovės dalį reikalaujamos sumos ir „baudą už apgavimą, kad nesilaikė žodžio“⁴². Tyrinėjęs lietuvių papročių teisę ir pateikęs nemaža panašių atvejų, Janas Vitortas yra priėjęs išvadą, kad lietuviams atsiskakymas santuokos po sužadėtuvių visada užtraukdavo bausmę, netgi teisminį ieškinį⁴³. Pirma, tai suvokiama kaip suvedžiojimas, nesilaikymas prie liudininkų duoto žodžio, ką žmonės visada smerkė, kita vertus, būtina atlyginti nukentėjusios pusės materialinius nuostolius. Tačiau nereiktų manyti, kad mūsų protėviai šiuo požiūriu buvę išimtis tarp kitų Europos tautų. Lenkų tyrinėtojas H. Bygeleizenas nedviprasmiškai teigia: „Tarp romanų ir germanų tautų, panašiai kaip ir slavų, svarbiausias santuokos sudarymo motyvas buvo materialiniai išskaičiavimai“⁴⁴.

Iš to, kas pasakyta, aišku, jog piršlybos yra praėjusios keletą raidos etapų. Seniausiame, ikikrikščioniškame, baigiamoji jų fazė — sužadėtuvių, arba sugertuvių, apeigos — reiškė pačią santuoką. Dviejų giminių ir bendruomenių akyse tai buvo vedybų aktas, įteisinęs naują šeimą. Įvedus bažnytines jungtuves, piršlybos pamažu virto pasirengimo jung-

tuvėms etapu, nors dar išlaikė pirmąją apeigų sandarą. XIX a. sprendžiamąjį vaidmenį piršlybose atlieka jaunikio turto peržiūros, ir ekonominis veiksnys lemia vienokią ar kitokią derybų dėl santuokos baigtį. XX a. viduryje, iš esmės pakitus valstiečių šeimos gyvenimo socialinėms ir ekonominėms sąlygoms, pasikeitus moralinėms jaunimo bendravimo normoms, piršlybos tapo nereikalingos ir nunyko.

Tad, parafrazuojant XVII a. pabaigos autorių T. Lepnerį, būtų galima pasakyti, kad XX a. pabaigoje tapome neturtėliais, kurie „susizieduoja iš karto“, nes aprašyta piršlybų „eiga pastebima tikrai tarp turtingųjų“⁴⁵.

- ¹ Pirmasis lietuvių kalbos žodynas / Įvadą ir rodyklę parengė K. Pakalka. V., 1979. Zr. rodyklę.
- ² Lepner T. Der preusche Littauer. Danzig, 1744 (paraš. 1690 m.).
- ³ Praetorius M. Deliciae prussicae oder preussische-Schaubühne / Hrsg. von W. Pierson. Berlin, 1871.
- ⁴ Mickevičius J. Žemaičių vestuvės // Mūsų tautosaka. K., 1933. T. 7. P. 52.
- ⁵ Pabrėža J. Kninga pyрма apy sakramentus ogólnay yr apy nekórius sakramentus ipatingay // VU MB D 57. P. 254.
- ⁶ Pakalniškis A. Vestuvės Žemaičiuose // Aidai. 1975. Nr. 8. P. 367.
- ⁷ Zemaitienė U. Suvalkiečių vestuvės. Cleveland, Ohio, 1953. P. 14.
- ⁸ Praetorius M. Op. cit. P. 71.
- ⁹ Krėvė-Mickevičius V. Dzūkų vestuvės // Mūsų tautosaka. K., 1935. T. 2. P. 18—19.
- ¹⁰ Šliavas J. Žeimelio apylinkės. V., 1985. P. 67.
- ¹¹ Valančius M. Pašangos Juzė. K., 1947. P. 160.
- ¹² Juška A. Svočinė rėda veliuoniečių lietuvių // Lietuviškos svotbinės dainos. V., 1955. T. 2. P. 291.
- ¹³ Razskazy o Litve i litovcach. Moskva, 1896. S. 95.
- ¹⁴ Praetorius M. Op. cit. P. 77.
- ¹⁵ Lepner T. Op. cit. P. 31.
- ¹⁶ Staugaitis J. Zanavykai // Švietimo darbas. K., 1921. Nr. 3—4. P. 79.
- ¹⁷ Ten pat.
- ¹⁸ Skrodenis S. Žemaičių buitės J. Pabrėžos pamoksluose // Jurgis Pabrėža (1771—1849). V., 1972. P. 68.
- ¹⁹ Gadon W. Statystyka Xięstwa Zmudzkiego. Vic (Meurthe), 1839. S. 35.
- ²⁰ „Kilnojamojo turto užrašas“ (lenk. k.). 1945 01 26 // Telšių kraštotyros muziejus. Sign. Mi 32 8234/32; „Ūkvaizdžių raštas“ // ES 640/55 Vieksniai. Surašytas 1903 11 06.
- ²¹ Mickevičius J. Min. veik. P. 61.
- ²² Statut Velikaga Kniastva Litouskaga 1588. Teksty. Devednik. Komentaryi. Minsk, 1989. S. 403.
- ²³ Iš autorės pokalbio su prof. habil. dr. E. Gudavičiumi.
- ²⁴ Lenkauskas L. Adutiškio apylinkių vestuvinės dainos // Liaudies kūryba. V., 1969. T. 1. P. 97.
- ²⁵ Lepner T. Op. cit. P. 34.
- ²⁶ Bezzenberger A. Litauische Forschungen. Göttingen, 1882, S. 162.
- ²⁷ Juška A. Lietuviškos svotbinės dainos. T. 2. P. 292.
- ²⁸ Biegeleisen H. Wesele. Lwów [b. m.], S. 38.
- ²⁹ Praetorius M. Op. cit. P. 77.
- ³⁰ Ten pat. P. 78.
- ³¹ Recessus generalis. Der Kirchen Visitation Insterburgischen und anderer Littawischen Embter im Hertzogthumb Preussen. Königsberg, Anno 1639 (sk. „Apy piršlybas, sužadėtuves ir vestuves“).
- ³² Lepner T. Op. cit. P. 31.
- ³³ Balys J. Vaikystė ir vedybos. Lietuvių liaudies tradicijos. Silver Spring, Md., 1979. P. 122.

³⁴ Tauta ir žodis. K., 1926. T. 4. P. 426. Žr. taip pat: Slaviūnas Z. Liaudies papročiai ir mitiniai įvaizdžiai Mažvydo raštuose // Pirmoji lietuviška knyga. V., 1947. P. 209—210.

³⁵ Cappeller C. Kaip senieji lietuvininkai gyveno. Heidelberg, 1904. P. 30 (aprašyta 1876 m. Stalupėnų apylinkių vestuvės).

³⁶ Zelenin D. Russische (Ostslavische) Volkskunde. Berlin u. Leipzig, 1927. S. 307; Зеленин Д. К. Восточнославянская этнография. М., 1991. С. 334 (apie sužadėtuves); Szendrei A. Die Vorbereitung der Hochzeit und der Abschluss des Ehevertrages // Acta ethnographica. 1958. Vol. 7. (Budapest). Ss. 3—4. P. 401.

³⁷ Рабрэ́за J. Min. veik. P. 254.

³⁸ Praetorius M. Op. cit. P. 79.

³⁹ Балтромайтіс С. Литва. Свадьба. СПб., 1877.

⁴⁰ Pirmasis lietuvių kalbos žodynas. V., 1979. P. 859.

⁴¹ Гуковский К. Вилкомирский уезд // Памятная книжка Ковенской губернии на 1891 год. Ковно, 1890. С. 397.

⁴² Ten pat. P. 396.

⁴³ Witort J. Zarysy prawa zwyczajowego ludu litewskiego. Lwów, 1898. S. 36.

⁴⁴ Biegeleisen H. Wesele. Lwów, (be išl. datos). S. 5.

⁴⁵ Lepner T. Op. cit. P. 34.

Gauta 1991 m. gruodžio mėn.

Zusammenfassung

ANGELE VYSNIAUSKAITE

DIE LITAUISCHĖ BRAUTWERBUNG: SINN, STRUKTUR UND ENTWICKLUNG DER GEBRÄUCHE

Im Aufsatz werden Bestandelemente des ersten, der Hochzeit vorausgehenden dreigliedrigen Zyklus von traditionellen Hochzeitsbräuchen behandelt: 1. Das Kennenlernen der Seiten, Verhandlungen des vom Bräutigam beauftragten Vermittlers (des „Brautwerbers“) mit den Eltern der Braut über das Vermögen, das sie ins Haus des Bräutigams mitbringen soll: Tiere, Geld usw.; 2. Offenlegung des Vermögens des Bräutigams und Anfertigung der entsprechenden Vertragsdokumente („ūkvaizdžių raštas“) unter Teilnahme von neutralen Zeugen, sakrale Bräuche des Treuebekenntnisses der Brautleute zueinander — „die Verlobung“ (auch „zalietos“, „žiedynos“ u. a. genannt); 3. Verkündigung des Heiratsvertrags in der Pfarrkirche. Beispiele von Sanktionen des Gewohnheitsrechts wegen des Bruches des Verlobungseides werden genannt. Daraus schließt man, daß die Ehe in der baltischen Kultur bis zur Einbürgerung des Christentums durch die Verlobungsbräuche endgültig legitimiert war und daß die Verlobung eine häusliche Trauung darstellte.

In der zweiten Hälfte des 20. Jhs., als sich die sozialen und wirtschaftlichen Bedingungen der Gesellschaft veränderten, geriet die Brautwerbung in Vergessenheit.